

DAGENS FRÅGOR

Den 30 nov. 1945.

Socialiserings- Inrikespolitiken har efter samlingsregeringens uppfrenten. hörande och krigshändelsernas avslutning samlat ett intresse, som är större än på många år. De många socialiseringsdiskussionerna i radio och nästan alla »tätorter» slå rentav ut Quisling- och Nürnbergsprocesserna i konkurrensen om uppmärksamheten. Även om bondeförbundet fortfarande talar om sin tredje väg och hr Bramstorp visserligen talat men ändock inte sagt något, ha socialdemokraterna i sina omdaningsplaner stött på ett allmänt borgerligt motstånd, vars både defensiva och offensiva kraft uppenbart högeligen överraskat dem. Statsministern hann genom ett tal i Roslagen och genom sitt inlägg i remissdebatten knappt solidarisera sig med hrr Wigforss och Myrdal, förrän socialdemokraterna till följd av det hårda borgerliga motståndet blivit allt osäkrare i sina planritningar för framtiden. Hans solidaritetsförklaring har alltså inte på något vis ökat klarheten över de socialistiska dags- och slutmålen, vilka alltjämt äro insvepta i de många motsägande talesättens luftiga slöjor.

Höstriksdagens hittillsvarande debatter ha format sig till regelrätta uppgörelser mellan regering och opposition. I den utrikespolitiska remissdebatten var duellen Domö—Myrdal om handelspolitiken det mest uppmärksammade inslaget. I den inrikespolitiska remissdebatten fängslade mest hrr Sändlers och Andréns oratoriska kamp i Första kammaren och hr Ohlins lika mångkunniga som envetna uppgörelse med stats- och finansministrarna i Andra kammaren. Överhuvud taget har riksdagen inte på länge upplevt så intensiva remissdebatter som denna hösts. I övrigt har regeringen i heta debatter haft att svara för försäljningen av kronbilarna och den baltiska flyktingefrågan. Om fortsättningen håller, kommer riksdagen uppenbarligen snart tillbaka till »normalicy».

Man kan redan nu föreslå, att 1946 års val komma att forma sig till en ideologisk jätteuppgörelse. De svenska riksdagspartierna äro för sakliga för att låta principiella åsiktsskillnader under tiden inverka på de praktiska besluten i frågor, i vilka en lösning i samverkan eller samförstånd är möjlig. Men idéåskådningarnas brytning blir alltmer framträdande för var dag som går, och väljarfolket dras mer och mer in i denna tvekamp. Även den minsta strömkantring nästa år inom vår stabiliserade väljarkår kommer därför att få utslagsgivande betydelse. År 1944 hade det svenska folket varken hunnit läsa de 27 punkterna eller få dem detaljgranskade. Till nästa år ha de beryktade punkterna sannerligen ventilerats nog.

Den nazistiska tvångsekonomiens varnande lärdomar. Det har sagts, att kriget är politikens fortsättande med andra medel. Här tänker man sig, att krigsekonomin skall fortsätta med andra medel. En krigsekonomi kan bäras upp genom alla medborgares lojala samarbete för ett gemensamt mål, att stå emot fienden. En fortsatt krigsekonomi, uppfattad som ett normalt tillstånd, förutsättes emellertid kunna bäras upp av ett dekret, som utgår från hälften plus ett, från majoriteten i en folkrepresentation i ett samhälle, som i övrigt förordat lojaliteten hos medborgarna, fattade som helhet. Ett dylikt tänkesätt kan karakteriseras på många vis men det är icke i djupare mening demokratiskt. Det är måhända möjligt, att de order, som utgå från den politiska kommandoexpeditionen, till en början åtlydas, dock under helt andra förutsättningar än under den egentliga krigsekonomiens skede, men i längden kan man förutsätta, att systemets följdverkningar på olika områden skola uppkalla ett motstånd, som till slut tvingar till åtgärder av en art, som avslöja systemets inneböende väsen. »Krigsekonomiens» fortsättning i ett fredligt samhälle skulle betyda, att man läte de lagar och betraktelsesätt, som känneteckna ett härläger, bestå. Det ter sig ytterst gåtfullt, att en dylik konklusion skulle kunna betraktas som utslag för den högsta politiska vishet, som tidens händelser bibringat mänskligheten.

Det fanns emellertid under Hitlereran i Tyskland en för systemet mycket representativ nationalekonom, Josef Wenschuh, vilken aldrig tröttnade på att i tal och skrift hävda krigsekonomiens nödvändighet för att få reda och ordning på det ekonomiska livets område. Den första förutsättningen vore att skaffa sig den politiska makten. Detta kan antingen ske genom »agitation» för en majoritetsställning i en demokrati eller — på annat sätt. Hitler hade med lock eller pock lyckats med den förra metoden. Sedan han nått maktens nyckelpositioner, kunde han börja omsätta sina idéer i verkligheten. Han stod till slut som segrare i den politiska kampen och drog sig ej för att utnyttja läget. »Vi måste», skriver W. i sitt huvudarbete från kriget (»Gerüstete Wirtschaft», 1939—1940), »ha modet att våga en revolutionär ekonomipolitik, som icke gick i teoriens skola utan i dess ställe satte handling, försöket, det oprövade vågspelet... tron att icke ekonomien vore ödet men väl politiken.» Man åsyftade att med hjälp av statsregleringar skapa en krisfri ekonomi. Detta krävde, att man tog befäl över näringslivet, vilket, som bekant, också skedde. »Den tyska ekonomien blev», säger W., »vid lösandet av talrika uppgifter (under 1930-talet) tränad under krigiska förutsättningar liksom en trupp härdas under övningar och marscher... Med sin påverkan åt alla håll, med sin uppfostran av företagarvärlden att styra in mot av staten angivna mål, med sin forcering av det tekniska framåtskridandet blev fyraårsplanen den 'rustade ekonomiens' surdeg.»

Vad Wenschuh i sin bok skildrar är mera ett soldatläger än ett näringsliv. Varje näring har sin »kommandocentral», från vilken order utgå. Låt vara, att detta samhälle förbereder sig för krig men också W. delar den mening, som under kriget även framfördes av svenska kollektivisterna, enligt vilken den av kriget framtvungade sam-

hällsorganisationen är högst ändamålsenlig även för freden. Klyftan mellan krigets och fredens värld får ej, menar W., göras för vid. Slutsatsen blir, att behovet kräver en »militariserad ekonomi», där företagarna framstå som näringslivets officerare, beredda att lydigt lystra på »generalernas», d. v. s. i detta fall den politiska statsledningens, direktiv och order. »Statsbeställningen utgör inte bara ryggraden i det tyska arbetslivet», fortsätter W., »utan staten blir också i sin egenskap av målangivare och den, som äger möjlighet att befalla, också rättesnöret för alla företagens dispositioner, kapitalets användning och den privatekonomiska forsknings inriktning.» Staten tog vidare kapitalmarknaden och sparkraften starkt i anspråk och förbehöll sig genom skärpta skatter en stor del av nationalinkomsten. W. har synbarligen litet svårt att kunna acceptera den hårdhet, som systemet här framtvingat, men finner det hela i varje fall nödvändigt under ett pågående krig. Näringslivets byråkratisering har inte heller visat sig lycklig men också den tvingas förf. att tills vidare lämna därhän.

Det har verkligen sitt intresse att mot bakgrunden av vår svenska diskussion på hithörande områden följa Winschuhs skildring av den nationalsocialistiska ekonomiens uppbyggnad och funktion. Företagarna själva voro i Tyskland visserligen inte förtjusta i statlig garanti och reglering, erkänner W., men de ha fått finna sig. Företagaren riskerar, att de statliga myndigheterna av »högre» skäl plötsligt strypa hans näring, han belastas också med en mängd byråkratiska göromål, som han tidigare ej behövde bekymra sig om. Han får lära sig att höra upp! »Inom en autoritär ekonomiledning har företagaren samma anspråk som soldaten, nämligen på klar befälsföring», heter det vidare, »på det att möjliga motsättningar i planeringen ej gå ut över honom.» Vad läget kräver är ej att »socialisera» företagen. Men man anger riktningen i produktionen, delar ut uppgifterna och »låter utföra dem efter privatekonomiska principer, emedan det då i regel arbetas med större energi och fyndighet, med större sparsamhet (kurs. här) ... Företagarens roll har omvandlats. Hans plats har blivit ett *politiskt ämbete*» (kurs. här).

Dessa tankegångar te sig på ett säreget sätt aktuella och välbekanta. Men frändskapen kan te sig ännu mera intim. Winsehuh ger t. ex. ett högt betyg åt aktiebolagsformen i det ekonomiska livet. Nationalsocialismen ställde emellertid aktiebolaget i allmännyttans tjänst och säkrade den statliga insynen och kontrollen. Samtidigt försvagades aktieägare-demokratien till förmån för företagarledningen.

Ett intressant område erbjöd just graden av offentlighet i det ekonomiska livet. Den liberala ekonomien har här i aktieägarnas intresse krävt en redovisning inför allmänheten. Den nationalsocialistiska uppfattningen bortsåg från denna form av offentlighet men lät den gälla gentemot staten och dess organ. Denna tendens framträdde bl. a. starkt i lagen om kreditväsendet, som pålade bankerna en vittgående plikt att visa sina papper för riksbanken, kreditkommisarierna och kontrollinstanserna. En liknande utveckling ägde rum i förhållandet mellan företaget och »finansdepartementet» (Finanzamt).

Offentlighet i den äldre bemärkelsen var icke väsentlig för den nationalsocialistiska ekonomipolitiken. Statens ekonomiska ledning förfogade över andra medel för att skaffa sig inblick i företagarnas förhållanden. Att allmänheten äger denna möjlighet betyder mindre. I princip blir dock läget så, att ett företag i sitt förhållande till staten »inte längre har något privatliv».

Staten har alltså icke »socialiserat» företagen men varje företagare arbetar »pour le roi de Prusse», säger W. belåtet. Skattesocialismen begränsar de anspråk, som ställas på utbytet av företaget. Skatterna utgöra den första tumskraven, sedan »komma investeringarna, som självfinansieras och uttryckas i starkt höjda avskrivningar, och till slut komma aktieägarnas måttliga utdelning på hela utbytet». Företagets funktion som skattekälla markerar, säger W., vägen från kapitalism till socialism. Politiken har blivit näringslivets öde. Den bestämmer dess produktionsförhållanden och hela tillvaro. »Staten kontrollerar och leder, företagen arbeta under privatekonomiskt självansvar... Statsregleringarna utrusta företagen och bestämma produktionsmålen men staten vill ej själv driva företagen... *Staten skall blott då själv driva företag, när det är ovetydigt, att uppgifterna bättre lösas i statsdriftens form än i den privata ekonomins eller när den privata ekonomien ej motsvarar de politiska målen och tvång icke bör användas*» (kurs. här).

Efter kriget bör man dock lossa banden, framhåller W. Hans motivering härför är så pass överraskande, att den bör återgivas: »Med en dylik uppluckring och förnyelse är så mycket mera att räkna, som man efter krigsekonomiens period överallt kommer att spåra ett krav att mera fjärra stat och ekonomi från varandra och det såväl i ekonomien som i den statliga förvaltningen. Efter varje krigsekonomisk koncentration har en dylik uppluckring ägt rum helt enkelt därför, att det produktiva livet behöver den, emedan man blivit trött på reglementerandet, därför att ekonomisk rörelsefrihet också tillhör den nya stora omställningen.» Givetvis får dock icke detta uttalande tolkas så, att W. tänker sig en återgång till fri ekonomi.

Wunschuh var visserligen själv reservofficer men detta är ej anledningen till, att han i sin skildring använder sig av militärt ordval. Den »ledde» företagarens värld erinrar om soldatens. »Företagaren i den statsreglerade ekonomien har», säger W., »i viss mån 'övat' för krigsekonomien..., den sociala andan, härledd ur företaget, är besläktad med frontandan... Företagarna stå under befäl av statens ekonomiska ledning» och måste, för att tala med Bismarck, »einschwenken wie die Unteroffiziere». Det ekonomiska samhällssystem, som denna vår skymtat och rekommenderats av prominenta uttolkare inom det socialdemokratiska partiet i den svenska riksdagen, liknar påfallande det system, som Wunschuh skildrar. För den, som varit nödtorftigt orienterad i den nationalsocialistiska ekonomimystikens väsen och oväsen, har det därför faktiskt bjudits mycket få nyheter under de svenska riksdagsdebatterna.

Men hur stod det egentligen till i det tyska näringslivets ständ-

läger? Wunschuh måste naturligtvis vara försiktig i sina uttalanden men man kan mycket lätt läsa mellan raderna. Han gör sig mycken möda att betona personlighetens betydelse, att alla krafter måste mobiliseras för att »övertvinna stelheten i organisationen». Det hela får ej urarta till »byråkratiskt självändamål». Wunschuh talar om, att varje företagare måste göra sitt bästa, samtidigt också om, att riksekonoministeriets eller riksbankens emissarier böra vinnlägga sig om hovsamhet. Kanske det förhåller sig så, att det ej är så roligt att »göra sitt bästa» med en »politruk» hängande över sig? Den senare har sin »befälsrätt» att rida upp på. Kanske icke detta stimulerar till de dåd, som vore önskvärda. Wunschuh varnar för »stel schematism», att blunda för företagareinitiativets betydelse, att icke tillgodogöra sig företagarnas erfarenhet och utbildning, ledareförmåga och kunnighet, att bortse från att de fortare kunna nå ett mål än stats-tjänstemannen med sin apparat av »myndigheter» bakom sig. Das lässt tief blicken, sa' tysken!

Man började i Hitlertyskland med att reglera företagarnas kredit-möjligheter och att skaffa sig kontroll över företagen (»insynen») samt fortsatte med att reglera råvarorna. Därefter övergick man till att kontrollera arbetskraften, vilken av staten dirigerades dit, där den var av behov. Genom den 1934 införda arbetsboken eller arbetspasset fick staten möjlighet till individuell kontroll. Individens rätt att själv välja arbetsplats gick därmed förlorad. Klart är — ehuru det av oförklarliga grunder ofta förnekas av »kollektivisterna» — att till »systemet» även hör upphävandet av förhandlingsrätten om löner samt, naturligtvis, strejkrätten. Den »totala ekonomien» kan, om den vill fungera, ej tåla några luckor. »Planering» på ett område driver fram planering över hela linjen.

En detalj i det hela må i detta sammanhang nämnas, eftersom den nyligen var föremål för ett föredrag i Industriförbundet (docent T. Gårdlund). Det gällde närmast en rekommendation till företagarna att skaffa sig en ny typ av tjänstemän, som skulle sköta allt det formella i företagets förhållande till statsmakterna, de sociala arrangemangen m. m. Hos Wunschuh heter det så här: »Också inom företagarkvärlden utlöser den ekonomiska statsregleringen ett nytt yrke för driftsekonomen. Företagaren väntar i huvudsak av honom att bli avlastad formulärkram och statistik, iakttagandet av förordningar, befattningen med skattefrågor, förbättringar i kalkyleringen och liknande arbeten.» Denna detalj hör, som sagt, till systemet.

Frågan gäller, om detta system skall accepteras som en nödfalls-åtgärd eller som ett önskvärt och permanent tillstånd. Skall krigets organisation bestå? Wunschuh skriver: »Kriget visar sig åter, liksom redan världskriget, som dödgrävare för det kapitalistiska systemet, som en fiende till borgerligheten och som en *fulländare av socialismen*» (kurs. här). Men det har också, i trots av att det »fulländat socialismen», dödat människovärdet, kvävt den medborgerliga friheten samt låtit människor och samhällen stelna, domna och förtvina. Det är denna förlust, som bl. a. skymtar i Wunschuhns egen nedtonade kritik. Den triumf, som talar ur de här senast kursiverade orden,

är, som redan tidigare betonats, W. icke ensam om. Men huru vanskelig är ej denna trosformel!

Det kan till sist — eftersom denna sak har aktuell anstrykning — även finnas anledning att referera, vad Wunschuh anser om möjligheten att skaffa staten pengar genom en extra skatt på förmögenheter. Statssekreterare Reinhardt, en på sin tid känd skatteexpert bland de tyska nationalsocialisterna, avböjde den. Hos W. är motiveringen följande: »Förmögenhet är ju i allmänhet icke mobil, den består inte i pengar och banktillgodohavanden, den är fastlåst och arbetar som fabrik och maskin, som jord eller patent. Om förmögenhetsägarna skulle betala förmögenhetsskatten på ett sätt, som vore användbart för statsutgifternas finansiering, måste de först mobilisera sin förmögenhet. Men då måste också köpare för det utbudna finnas. Den oro på marknaden och den värdeminskning, som ett dylikt utbud skulle föranleda, kan man föreställa sig. Å andra sidan är det för staten av intet intresse att genom en förmögenhetsskatt i stor stil bli ägare av egendom, alltså att 'socialisera'.» Staten har, menar W., större intresse av inkomsterna ur produktionslivet.

För en i ekonomiska ting renlärig tysk nationalsocialist tedde det sig alltså, som av det sagda framgått, rimligt att tänka sig, att krigsekonomiens järnhårda system kunde luckras upp efter kriget. Folket vore helt enkelt utledset på allt reglementerande och kanske för övrigt inte heller systemet fungerat så gnisselfritt, som man kunnat önska. Hos oss i Sverige synes det emellertid, underligt att säga, förhålla sig så, att man på för dagen ledande politiskt håll leker med tanken att låta krigsökonomien bli »inkörsport för socialismen», att icke avskaffa krigets organisationsform utan fastmera göra den permanent. En dylik slutsats ur tidens erfarenhetsstoff förefaller betänkelig. Det ter sig visserligen svårt att förneka, att statligt dirigerade samhällen varit av behov i ett koloniland av Rysslands natur, i ett Tyskland, som antingen kämpade mot en materiell nöd eller också under Hitlers första år förberedde kriget, men också svårt att förstå, att de motiveringar, som där må ha varit i olika avseenden bärande, vore giltiga för vårt samhälle, som icke pinas av nöd och, självfallet icke förbereder eller, åtminstone för ögonblicket, hotas av krig.

Erik Arrhén.

Hvorledes Danmark reagerer Buhls samlingsregerings mest vanskelige spørgsmål var opgøret med de

mennesker, der under besættelsen havde sveget det nationale sammenhold. Forbitrelsen i befolkningen mod disse landsforræddere var betydelig, og den tyske terror havde ikke gjort den mindre. Det gjaldt derfor om at sikre sig deres personer, dels for at overgive dem til en retfærdig straf dels for at hindre, at de blev genstand for overlast. Da politiet ikke var trådt i aktion efter tyskernes indgriben d. 19. september 1944, måtte modstandsbevægelsens styrker foretage det fornødne, og i det store og hele forløb de omfattende arrestationer uden alvorlige mellemspill. Ialt interneredes i de første uger efter befrielsen ca. 21.600 personer, og af disse blev senere 12.000 løsladt, medens

resten ca. 9.600 successivt overgaves til politiet til retslig forfølgning. Siden er tiltale frafaldet mod endel personer, men 8—9.000 mennesker vil få deres sag afgjort ved domstolene.

Det næste spørgsmål, der skulde afgøres, var, hvad man skulde gøre med disse arresterter. Den offentlige mening var oprørt, og højlydt krævedes dødsstraf og hårde fængselsstraffe over de mere prominente tyske håndlangere. 25. maj 1945 forelagde justitsminister Busch Jensen sit forslag til et straffelovstillæg, og 1. juni underskrev kongen »Straffeloven ang. Forrædderi og anden landsskadelig Virksomhed».

Loven af 1. Juni 1945 er hovedhjørnestenen i den lovgivning, der har til formål at få gjort op med de forskellige grupper af mennesker, der har gået besættelsemagtens ærinde. Loven kender kun to former for straf, nemlig livsstraf og fængsel på mindst 4 år. Dog kan der under særlig formildende omstændigheder idømmes en mindre straf end 4 år. Desuden åbner loven mulighed for at inddrage den dømtes formue i statskassen, og den, der kendes skyldig, skal desuden fradømmes almen tillid, enten for bestandig eller mindst fem år. Denne bestemmelse er meget alvorlig, idet den udelukker den dømte fra at udøve en lang række borgerlige næringer. Dødsstraf skal anvendes over for sådanne personer, der som tyskernes håndlangere har deltaget i mord, drab, attentater, tortur o. lign. Endvidere kan medlemskab af Hipokorpset og stikkervirksomhed medføre dødsstraf. Dødsstraffen fuldbyrdes ved skydning.

Hvorledes har denne lov virket i praksis? Endnu er det for tidligt at afsige nogen endelig dom, thi der er en lang vej igen, inden samtlige anklagede har fået deres dom. Det må endvidere understreges, at det indtil videre er de mindre komplicerede tilfælde, der er blevet afgjort, medens forundersøgelsen i de større sager endnu ikke er tilendebragt. Af en samlet opgørelse — foretaget i begyndelsen af september måned — fremgik det, at der indtil da var pådømt ca. 800 sager (se Nord. Tidsskrift for Strafferet, 1945, s. 258 ff.). Resultatet var meget uensartet, idet domsmænd havde medvirket i langt de fleste sager. Det store flertal var endt med lovens minimumsstraf, nemlig 4 års fængsel, kun i relativt få sager var straffen højere. Desuden var der afsagt to dødsdomme. I mange domme skinnede det igennem, at 4 års fængsel kun var idømt, fordi det var lovens minimum, og at man ikke havde anset det for loyalt at påberåbe sig formildende omstændigheder. Flere sager var blevet appelleret af anklagemyndigheden, og ved Östre Landsret var straffen i adskillige tilfælde blevet sat op.

De fleste afsagte domme omhandlede hvervning til tysk krigstjeneste. Det var afsagt ca. 40 domme over frikorpsfolk, og de fleste havde faet 4 års fængsel, en enkelt, der havde optrådt provokerende under orlov, 6 års fængsel. Mange fik dog mildere straffe under henvisning til ung alder, udvist idealisme, forsøgt desertation o. s. v., ligesom enkelte dommere fremhæver den af regeringen formelt udviste holdning ved korpsets oprettelse. Efter Östre Landsrets opfattelse er frifindelse under henvisning hertil ikke i overensstemmelse med loven.

En noget lignende holdning har domstolene indtaget over for de ca. 40 personer, der er dømt for indmeldelse i våben SS eller andre militære korps, dog har der her naturligvis ikke kunnet være tale om nogen formildelse under henvisning til regeringens anvisning. Enkelte har dog fået højere straf end 4 år. Det samme gælder de ca. 100 marinevagter, der har fået dom, dog er lavere straf end 4 år her meget sjældent, og der er ikke få eksempler på, at straffen er udmålt til 5—6 år.

Vagtmænd på flyvepladser, hvoraf ca. 50 har faet dom, har fået fængselsstraf fra 1—4 år, og det samme gælder ca. 70 vagtmænd ved tyske forlægninger. Adskillige vagtmænd ved kaserner i Aalborg har dog fået 5 år. Lokale forhold har her åbenbart spillet ind.

Henved 100 personer, der har været tilknyttet organisation Todt, har fået fængsel i 1—4 år, alt efter den mere eller mindre krigsmæssige karakter af deres beskæftigelse. Brandmænd på tyske flyvepladser, ialt ca. 25 personer, har fået 2 års fængsel.

Medlemsskab af Schalburgskorpset har i de 10 tilfælde, der er blevet pådømt, indbragt de skyldige fængsel i indtil 8 år, og domme over medlemmer af Sommerkorpset har givet straffe på 2—6 år. Virksomhed i det tyske politi har i ca. 15 tilfælde indbragt de skyldige 5—10 års fængsel, forudsat at der ikke har været tale om virksomhed som tolk. Bevåbnede vagtposter ved Shellhuset (ca. 12 domme) har fået fængsel i 3—8 år.

Over medlemmar af Hipokorpset foreligger der indtil videre kun få domme. Et par har fået lovens minimumsstraf, nemlig 10 år, men een, der tillige havde virket som angiver, blev idømt livsstraf. En person, der havde deltaget i aktionen mod politiet og bagefter pralet af det, fik 16 år.

Over sabotagevagter ved virksomheder, der fabrikerede livsvigtige varer for værnemagten, er der afsagt ca. 30 domme, der udmalte straffen til fængsel i 1—2 år. Personer, ansat i den tyske brevcensur, fik fængsel i 1—4 år og en telefonlytter 4 år.

Over angivere, de såkaldte stikkere, er der afsagt ca. 25 domme, og straffene har varieret stærkt efter forbrydelsens karakter. En kvinde, der var blevet kaldt feltmadras, og som straks havde beklaget sig til sine tyske venner, fik 1 års fængsel, medens en person, der usandfærdigt af personlige grunde havde anmeldt en bekendt, fik 10 år. Endelig fik en 22-årig kvinde, der var skyld i, at en mandlig bekendt blev anholdt og tortureret af Hipoer, 16 års fængsel, og en fyr, der havde stukket 8 bekendte, hvoraf en blev skudt på gaden, idømtes livsstraf.

En særlig gruppe anklagede er de såkaldte »Værnemagere», hvorved menes personer, der har været ivrige efter at gøre forretninger med den tyske besættelsesmagt. For grovere tilfælde af værnemageri kan der idømmes straf efter loven af 1. juni 1945. Desuden er der gennemført andre love, der tager sigte på at få gjort op med alle de personer, der har benyttet landets tvangssituation til at skaffe sig uberettigede økonomiske fordele. Således bestemmer værnemagerlov nr. 2 af 28. august 1945, at alle personer og selskaber, der har sammenarbejdet

med besættelsesmagten på utilbørlig måde, skal idømmes enten fængsel eller böde. Det utilbørlige viser sig ved, at vedkommende har været aktiv for at få forretningsforbindelsen etableret, har foretaget omlægninger af forretningen i tysk interesse, påkaldt besættelsesmagten til beskyttelse, hindret danske myndigheders kontrol eller opnået en urimelig fortjeneste. Den der bliver dømt skyldig risikerer desuden at få sin nettofortjeneste inddraget og desuden at blive fradømt almen tillid. Endelig gennemførtes i oktober 1945 to love, der tog sigte på at inddrage fortjeneste ved erhvervsvirksomhed i tysk tjeneste i statskassen og at indføre en vis avancebegrænsning ved leverancer og arbejder for tysk regning. Hvorledes disse love vil komme til at virke i praksis, er det endnu for tidligt at udtale nogen mening om, men regering og rigsdag har ved at vedtage dem vist vilje til at komme de mennesker til livs, der uden skamfølelse har tilegnet sig økonomiske fordele på hele det danske samfunds bekostning.

En anden gruppe medborgere, som det ligeledes har været nødvendigt at få gjort op med, var den lille gruppe tjenestemænd, der enten havde vist en slap national optræden, eller som direkte havde brudt det nationale sammenhold. Det drejer sig om ca. 250 personer, og de er alle suspenderet fra deres tjeneste. En særlig lov er vedtaget under 7. Juli 1945, der tager sigte på oprettelsen af en særlig tjenestemandsdømstol. I henhold til denne lov kan en tjenestemand i staten, folkeskolen, folkekirken eller i kommunen anklages for at have været medlem af et nazistisk parti, for ved sin adfærd i eller uden for tjenesten at have udvist uværdig national optræden, for at have ydet besættelsesmagten en hjælp, der gik ud over, hvad hans tjenestepligt pålagde ham og for at have haft samkvem med besættelsesmagten i et omfang, der lå uden for det nødvendige. Straffen for at have begået disse forseelser er forsættelse til anden tjeneste, forflyttelse, degradation eller afsked med eller uden pension. Adskillige sager er allerede pådømt, og flere afgørelser har været særdeles strenge.

Det er naturligt, at spørgsmålet om et opgør med de personer, som i de svære år brød det nationale sammenhold, har optaget den danske offentlighed stærkt. En ægte harme fyldte hjerterne. Der skulde gøres op med disse forbrydere, og de skulde føle, at man ikke ustraffet kunde falde landsmænd i ryggen. Således var opfattelsen ved besættelsens afslutning, og stærkest var stemningen inden for modstandsbevægelsen, der havde set talrige kammerater falde for tyskernes kugler eller bukke under for bödlernes tortur. De døde skulde hævnnes, ingen forrædder burde undgå sin straf. Denne opfattelse brød igennem med en stormflods magt, beherskede pressen, dominerede de offentlige møder og talte ikke modsigelse. Det var denne opfattelse, der satte sit præg på den nye lovgivning.

Det er imidlertid umiskendeligt, at en anden opfattelse nu er ved at arbejde sig frem. Kritikken har løftet sit hoved, og man er begyndt at diskutere det formåltjenlige med den nye lovgivning. Det bliver bl. a. gjort gældende, at den nye straffelovgivning i for høj grad

bærer præg af det gamle gengældelsesprincip og ikke tager hensyn nok til formålet med enhver straf, nemlig at indvirke forbedrende på forbryderen. Endvidere gør man gældende, at hele det danske fængselsvæsen vil blive sprængt, hvis man pludselig skal skaffe plads til så mange nye straffefanger. Endelig fremhæver man, at problemet ingenlunde er løst ved at idømme et større antal danske statsborgere en kortere eller længere fængselsstraf. Før eller senere vender de straffede tilbage til det borgerlige samfund, og da de er ganske udstødte, vil det være vanskeligt for dem at skaffe sig et hæderligt erhverv. Jo større antallet på de udstødte er, jo større vil risikoen blive, og landsforrædderne vil vedblive at være en fare for det danske samfund. De mange verserende retssager har endvidere bebyrdet politiet med så mange forretninger, at det kun med den største vanskelighed er istand til at udføre sit normale arbejde. Dette er de vigtigste argumenter, der anvendes i kritikken, men det er endnu for tidligt at udtale nogen mening om styrken i den kritik, der fremføres, og hvilken indflydelse den vil få. Det er imidlertid ganske klart, at man ikke er blevet færdig med udrensningsspørgsmalet i Danmark ved at vedtage de mange nye straffelove. Problemet vil dukke op i fremtiden og føde nye, store problemer.

Harald Jørgensen.

Judiskt kollektivjordbruk. Strax efter förra kriget fanns det i Palestina några få judiska jordbrukare, som brukade primitiva farmar. I dag finns det över 100 välbyggda byar med ekonomiska, sociala och kulturella inrättningar, omkring två dussin jordbrukskolonier, som stå öppna för permanent bosättning, och en livlig och välorganiserad ungdomsrörelse.

Jordbrukskolonierna räkna 30,000 medlemmar, d. v. s. mer än 5% av antalet i landet boende judar. De äga över 100,000 acres, d. v. s. nära 25% av det judiska jordinnehavet. I dem har investerats 4,5 milj. pund st. och bruttoinkomsten uppgick till 2,3 milj., varav 54% härrörde från jordbruket, 29% från handelsrörelse och 17% från tjänster. Produktionskostnaderna utgjorde 53% av utgifterna. 34% kom på levnadskostnaderna, 8% på amorteringen, 5% på räntor, medan c:a 10% bokades om vinst.

Men det är svårt att jämföra dessa företags statistik med andras på grund av deras speciella struktur. De äro baserade på fullständig kollektivism i såväl produktion som konsumtion. Den individuella medlemmen äger knappast något eget utom sina personliga tillhörigheter. All jord, byggnader, boskap och redskap är koloniens, qibbutz (pluralis qibbutzim) är dess hebreiska namn, gemensamma egendom. En qibbutz är alltså de arbetandes kollektiv. Varje medlem, man och kvinna, måste utföra det arbete, som arbetsledningen bestämmer. All inkomst och lön lämnas till den allmänna fonden. Å andra sidan har varje medlem rätt till en lika del av de allmänna tillgångarna av varor och tjänster inom byn. Bostäderna repartiserar endast efter

behovsprincipen, alla måltider intagas i det allmänna refektoriet. Kläder etc. utlämnas från kollektivets förråd. Barnkrubba, kindergarten och en skola hållas för barnen. Allmänna sälls-kaps- och rekreati-onslokaler finnas. Driftsanslagen bestämmas av budgeten, som antages på ett gemensamt möte av alla medlemmar, vilket är högsta auktoritet i affärer och socialvård. Det är icke utan, att man kan likna denna organisation vid den franske utopisten Fouriers för-marxistiska falangstärssystem med dess kooperativa kollektivism.

Man har i största utsträckning försökt att eliminera personlig vinningslystnad och konkurrens, att göra allmännyttan och den allmänna opinionen till de enda drivfjädrarna. Faktiskt ha dessa »kommunalbolag» väl motstått konjunkturväxlingar och lyckats uppfostra en andra generation i sin anda.

Man får emellertid icke betrakta denna rörelse som något slags kommunistisk sekt med en abstrakt doktrin i radikal kollektivism. Qibbutzim äro produkter av speciella lokala förhållanden och de visa stora individuella olikheter i fråga om politik, religion o. s. v. Den andliga källan är nog vissa sociala reformidéer, som infördes med immigranter vid århundradets början och som lett till bildandet av serier av små kollektiv. Men den reella och drivande grunden var immigranternas ekonomiska, sociala och politiska svårigheter i ett primitivt land, bebott av fientliga araber.

En ny drivkraft i arbetet bildades efter Balfourdeklarationen under förra världskriget om ett judiskt nationalhem i Palestina i arbetslegionen, ett försök till gille-socialism på kvasimilitär basis. Men det skulle helt slagit fel om det lämnats utan understöd från zionistiska fonder. Härvid utbildades emellertid den organisatoriska och ekonomiska smidighet som äro karakteristiska för stordrift och som betyda oerhört mycket i ett land med primitivt individualistisk lantbefolkning och småindustri.

Qibbutzim har utvecklats till den mest progressiva faktorn i Palestinas jordbruksekonomi och har blivit ryggraden i den judiska agrarkolonisationen. Först av alla införde de moderna jordbruksmaskiner, gjorde sädesodlingen vinstgivande, byggde silos, revolutionerade transportförhållandena genom egna, stora automobilparker. De äro främst i fråga om kreatursuppfödning och fiske, leverera hälften av den judiska frukt- och grönsaksproduktionen och en tredjedel av dess ägg- och mjölkproduktion.

De sista åren ha de organiserat en rad arbetsbutiker och faktorier, av vilka flera äro de största i landet. De ha hunnit avsätta stora fonder och äro i affärer lika »kapitalistiska» som något privatföretag och åtnjuta respekt för sin stabilitet. Kollektivföretagen bliva alltmer beroende av stordrift och investering i stor skala. Huvudmotivet i kolonirörelsen är ej längre konsumtionskommunism utan snarare produktionskooperation, vilken ensam möjliggör en gibbutz på flera tusen personers existens. Kollektivregimen har därvid vissa fördelar: arbetskraftens obegränsade rörlighet, frihet från fackföreningsrestriktioner, levnadskostnadernas reducering genom partiprisinköp och rationellt bruk av tillgångar och tjänster, sammankopplandet av olika,

varandra kompletterande industrigrenar samt, sist men icke minst, de arbetandes aktiva deltagande i företaget. Men det har också sina svaga sidor. Den snabba tillväxten av vissa qibbutzim har lett till temporärt bruk av okontrollerbar, främmande arbetskraft. Men vanligen bevara arbetsgemenskaperna sina puritanska traditioner och ha hittills lyckats att förlika de kapitalistiska metoderna med de judiska arbetarnas fackföreningsprinciper. Men möjligheten att de kunna förvandlas till privata koncerner med begränsat medlemsantal får ej heller lämnas ur räkningen.

Expansionsimpulsen i kolonisationslandet Palestina gör qibbutzim emellertid beroende av den judiska immigrationens människo- och materialresurser. Inom den närmaste framtiden komma de säkert att fullfölja sitt program under tillämpande av demokrati och federativt kooperativt. Det måste emellertid vara ett land med Palestinas speciella förhållanden och en verklig judisk sammanhållning som skall kunna komma dylika experiment att slå väl ut.

Frågan måste även ses ur ett större sammanhang. Det rör den judiska immigrationspolitiken i Palestina som sådan. Förenta staterna torde i sin orientpolitik vara benäget för ett öppnande av Palestina för en relativt obegränsad judisk invandring med understöd åt kooperativa företag av qibbutzims typ, medan England, som har det reella ansvaret och avgörandet, står inför valet att komma i ohjälplig motsättning till arabvärlden genom att gynna en dylik invandring och att motarbetas av ledande zionistorganisationer genom att stoppa den. Under mellankrigsperiodens tjugo år ha vi bevittnat den engelska orientpolitikens skickliga balansgång mellan dessa poler. Det är ingen hemlighet, att ledande brittiska förvaltningschefer i Främre Orienten av generalresidenten lord Killearns eller ambassadör Kearns slag — den förre en av de ojämförligt dugligaste organisatörer och diplomater England haft i Orienten sedan förra århundradet — av imperiella, realpolitiska skäl önska en restriktiv invandringspolitik i Palestina. Men U. S. A. har i dag större inflytande inom brittiska imperiet än någonsin. Vi få kanske bevittna en kompromiss, som i större utsträckning än tidigare gynnar hebreisk invandring och utbyggnad av qibbutzimsystemet i Palestina.

Sven Thorborg.